

Sanja Vulić

Zavod za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu

GRGA ANDRIN I HRVATSKA ŠTOKAVSKA DIJALEKATNA KNJIŽEVNOST

Polazeći od do sada objavljenih radova o štokavskoj dijalekatnoj književnosti, autorica nastoji utvrditi koja se djela hrvatskih pisaca u dijaspori, koja su temeljena ne nekom štokavskom mjesnom govoru, trebaju smatrati dijalekatnom književnošću, a koja ne. Zaključuje da samo pisci koji ne poznaju standardni jezik ne pripadaju dijalekatnoj književnosti jer u takvim slučajevima izostaje odnos standardni jezik -- dijalekt. S druge strane, dijalekatna djela pisaca koji usporedno stvaraju i na standardnom jeziku i na dijalektu uključuje u hrvatsku dijalekatnu književnost. U tom smislu izdvaja hrvatskoga pisca Grgu Andrina (1855.-1905.) iz mađarskoga dijela Bačke koji je pisao na hrvatskom standardnom jeziku, ali je 1899. napisao crticu *Vražje nedilo* na svom rodnom šokačkom govoru. Upozorava kako taj primjer pokazuje da hrvatska štokavska dijalekatna književnost zapravo nije mlađa od kajkavske i čakavske.

Uvod

Poznato je da se dijalekatnom književnošću nekoga naroda mogu nazivati samo ona književna djela koja su nastala nakon uspostave jedinstvenoga standardnoga jezika toga naroda, tj. djela koja nastaju usporedno s književnosti na standardnom jeziku. Isto je tako poznato da su tek ustanovljenjem zajedničkoga standardnoga jezika za sve Hrvate, stvoreni uvjeti za razvoj hrvatske dijalekatne književnosti. Prije toga razdoblja možemo govoriti o čakavskoj, kajkavskoj i o hrvatskoj štokavskoj književnosti, bez dijalekatnoga, odnosno nedijalekatnoga predznaka. Smatra se da se hrvatska dijalekatna književnost počinje razvijati od g. 1900., tj. od pojave Matoševa *Hrastovačkoga nokturna*, a kao druga se važna godina ističe 1907. kada Vladimir Nazor objavljuje svoju čakavsku *Galiotovu pesan*. Na taj je način g. 1900. određena kao početak kajkavske dijalekatne književnosti te ujedno hrvatske dijalekatne književnosti općenito, a g. 1907. kao početak čakavske dijalekatne književnosti. U skladu s tom činjenicom, u Hrvatskoj se sve donedavno uvriježilo mišljenje da je hrvatska dijalekatna književnost čakavska i kajkavska, dok bi štokavska teoretski bila moguća na nekom arhaičnom štokavskom dijalektu koji nije blizak standardnomu jeziku, ali da takve književnosti praktički nema. Usto se isticalo da književna djela koja su cjelovita napisana na dijalektu koji je po svom sustavu blizak sustavu hrvatskoga standardnoga jezika, nisu dijalekatna djela, nego djela s tzv. stilsko--izražajnim lokalnim jezičnim značajkama. Zato se o počecima suvremene hrvatske štokavske dijalekatne književnosti uopće nije raspravljalo.

Takvu se pristupu u novije vrijeme odlučno suprotstavio jezikoslovac Marko Samardžija¹, ali i neki drugi autori, npr. bunjevački Hrvat Josip Buljovčić. U svom radu “Štokavska dijalekatna književnost” M. Samardžija ističe da su neki hrvatski pisci još u vrijeme moderne “posezali za štokavskim dijalektalnim gradivom, tada uglavnom za jezičnu karakterizaciju likova” (Samardžija : 2004, str. 87. i 2005. str. 22.). Dalje navodi: “Takvu su praksu između dvaju svjetskih ratova nastavili, proširili i doradili mnogi hrvatski pripovjedači” (Samardžija : 2004, str. 88. i 2005. str. 22.). Smatra da su takvi pisci pripremili dobar teren piscima koji od 90-ih godina pišu cjelovita djela na nekom od štokavskih dijalekata. U tom kontekstu izdvaja pisce iz Bačke, zapadne Hercegovine i Like koji pišu djela na novoštokavskom ikavskom dijalektu. Istodobno upozorava: “Pisanje *slavonskim dijalektom* ima nešto dužu tradiciju. ... Pjesničkoj zbirci Vanje Radauša *Slavonijo, zemljo plemenita* (Zagreb, 1969.) pripada u tome jedno od prvih mjesta. U toj je zbirci i pjesma *Prva rič što sam je čuo*” (Samardžija : 2004, str. 89. i 2005. str. 23.). Donoseći na str. 90. (odnosno na str. 24.) pjesmu u cjelini, jasno pokazuje da je cijela pjesma temeljena na idiomu koji pripada ikavskoj skupini govora slavonskoga dijalekta. Zato, polemizirajući s tekstovima Dalibora Brozovića iz 1952. i 1978., M. Samardžija zaključuje: “Brozovićevo odbijanje treće dijalektalne književnosti može se odnositi samo na ona književna djela nastala nakon oblikovanja općenacionalnoga, iznadregionalnoga jezičnog standarda u kojima su samo dijelovi (najčešće dijalozi) pisani štokavskim nestandardnim organskim idiomima, ali se nikako ne može odnositi na djela koja su u cijelosti pisana takvim hrvatskim idiomima ... Za takva književna djela moraju vrijediti isti kriteriji kao i za djela napisana kojim od čakavskih ili kajkavskih idioma” (Samardžija : 2004, str. 91. i 2005. str. 25.). Zato M. Samardžija predlaže uvođenje naziva *hrvatska štokavska dijalekatna književnost* (Samardžija : 2004, str. 91. i 2005. str. 25.).

U tom bi kontekstu valjalo preispitati i odnos prema hrvatskim piscima u staroj dijaspori za koje se, kada nisu pisali standardnim jezikom, desetljećima smatralo da pripadaju tzv. retardacijskoj pismenosti dijaspornoga karaktera jer na njihov jezik nisu utjecala hrvatska preporodna i sva kasnija zbivanja². Pritom se zanemarivala činjenica da je određeni broj pisaca u dijaspori usporedno pisao i na idiomu temeljenom na svom mjesnom govoru, i na hrvatskom standardnom jeziku. Zbog toga se može zaključiti da je, kad je riječ o autorima čija su djela temeljena na štokavskim

---

¹ Na potrebu istraživanja štokavske dijalekatne književnosti unutar hrvatske dijalekatne književnosti M. Samardžija je npr. upozorio u svom izlaganju pod naslovom “Štokavska dijalekatna književnost” na Mostarskim danima hrvatskoga jezika u Mostaru, 10. lipnja 1999.; u izlaganju “O hrvatskoj štokavskoj dijalekatnoj književnosti” na znanstvenom skupu u Budimpešti 6. studenoga 2003.; u izlaganju “Hrvatska štokavska dijalekatna književnost” na znanstvenom skupu “Slavonski dijalekt s posebnim naglaskom na mjesnim govorima vinkovačkoga i županjskoga kraja” u Vinkovcima 14. studenoga 2003.

² Vidi: Dalibor Brozović, Između stilske i ilustrativne funkcije i orijentacije u hrvatskoj dijalekatnoj poeziji (cjelovit bibliografski podatak naveden je u popisu literatutre i izvora).

organskim idiomima, najvažniji odnos tih autora prema postojećemu standardnomu jeziku. Ukratko, ukoliko se pojedini književnik iz dijaspore normalno služi (odnosno služio se) standardnim jezikom (bilo u svojim beletrističkim ili nebeletrističkim tekstovima), te usporedno piše (odnosno pisao je) cjelovita književna djela temeljena na pojedinom štokavskom mjesnom govoru ili skupini govora, potonja možemo smatrati dijalekatnom književnošću. Zato bi valjalo istražiti koji su sve književnici u dijaspori (i ne samo u dijaspori), nakon uspostavljanja zajedničkoga standardnoga jezika za sve Hrvate, usporedno pisali i na tom standardnom jeziku i cjelovita djela na nekom od štokavskih dijalekata. Upravo ta usporedna uporaba obaju idioma u različitim književnim djelima pojedinoga književnika u dijaspori, pokazuje da se taj književnik u određenim djelima svjesno opredjeljivao za dijalekatni izričaj, i to ne zato što ne bi znao pisati standardnim jezikom nego zato što je pojedino djelo baš želio napisati na dijalektu.

Djela Grge Andrina

U tom smislu u posljednjim desetljećima 19. stoljeća valja izdvojiti Grgu Andrina, hrvatskoga pisca iz Bačke. Andrin je rođen g. 1855. u Santovu, tj. u dijelu Bačke koji se danas nalazi unutar granica države Mađarske. Pripadao je šokačkoj subetničkoj skupini Hrvata u Mađarskoj. Bio je svećenik, književnik i etnograf. Umro je g. 1905. Djela mu za života nisu objavljena. Nekoliko Andrinovih sačuvanih rukopisnih kraćih djela prikupio je i objavio Živko Mandić u drugoj knjizi u sklopu edicije *Hrvatski književnici u Mađarskoj* (Budimpešta, 2000.). Ta knjiga sadrži djela petorice hrvatskih pisaca rodnom iz Santova. Važno je istaći da je Živko Mandić, priređujući Andrinovu rukopisnu ostavštinu za tisak, u potpunosti poštivao izvornost Andrinova jezika, pravopisa i slovopisa iz njegovih rukopisa, pa spomenuta knjiga pruža uvid u autentičnu Andrinovu jezičnu koncepciju. Ta je činjenica od velike važnosti jer se djela Grge Andrina po jezičnoj koncepciji značajno razlikuju od djela većine hrvatskih pisaca u Bačkoj u posljednjim desetljećima 19. i u prvim desetljećima 20. stoljeća. Mnogi od pisaca iz druge polovice 19. stoljeća uopće nisu znali standardni jezik, dok su se pisci iz prvih desetljeća 20. stoljeća opredjeljivali za specifični hibridni književni jezik koji se s jedne strane naslanjao na bogatu hrvatsku novoštokavsku ikavsku tradiciju, s druge se strane naslanjao na mjesne idiome bačkih i općenito podunavskih Hrvata, neovisno o administrativnim državnim granicama, te s treće strane na hrvatski standardni jezik temeljen na normi zagrebačke filološke škole³. Djela napisana na takvom hibridnom jeziku ne pripadaju dijalekatnoj književnosti i to je temeljna razlika između književnih djela tih pisaca i djela Grge Andrina. Za razliku od tih književnika, Andrin pokušava razgraničiti

standardnojezično i dijalekatno književno izražavanje. Usporedba između njegove pripovijetke *Mičo* i crtice *Vražje nedilo* jasno potvrđuje tu postavku.

Andrin je svoju pripovijest *Mičo*, za koju se pretpostavlja da je napisana 1882., težio napisati na hrvatskom standardnom jeziku, i to u skladu s onodobnom normom. Zato refleks dugoga jata nastoji bilježiti dvoslovom *ie*, npr. *pripoviedat, rieč, sviat, preliepi, ponieti, svietu* (nav. djelo⁴, str. 222.), *razumievanja, priečiti, zamietih* (str. 223.), *niem, uvijek, brieg, cvieće, lievo, vienac, cvieća, smiešeći, osmieh* (str. 224.), *smiešeći* (str. 225.), *zacielo, rieči, vrieme* (str. 226.), *diete, vriedna* (str. 227.), *briega, probliedi* (str. 228.), *zacielo, mieh, biegl* (str. 229.). Refleks kratkoga jata bilježi slijedom *je*, koji je u toga pisca redovit i u ostalim situacijama u kojima je uobičajen u hrvatskom standardnom jeziku, npr. *vjernikah, vjernici, djeco* (str. 222.), *djecu* (223.), *svjetlucate* (str. 224.), *sjedaju* (str. 226.), *osjećaji* (str. 227.). Iznimke u kojima za refleks kratkoga jata Andrin bilježi dvoslov *ie* vjerojatno su posve slučajne i rezultat pogrješke, npr. *posliednje, čoviek* (str. 222.), *čovieka* (str. 229.), *griešan* (str. 226.). Usto Andrin bilježi i ustaljeni ekavizam *vremena* (str. 227.), a nađe se i poneki santovački ikavizam, npr. *mistu* (str. 222.), *virnikah* (str. 223.), *nediljah* (str. 227.), kao očiti pokazatelj nedovoljnoga vladanja standardnim jezikom kojim je želio pisati. Bilježenje dvoslova *ie* rezultat je uglédanja na pristaše zagrebačke filološke škole. U skladu s tim, genitivne množinske oblike nastoji bilježiti s dočetnim *-ah*, npr. *od vjernikah* (str. 222.), *stado virnikah* (str. 223.), *bilo je nediljah* (str. 227.). Realizacije genitivnih množinskih oblika s dočetnim *-ah* Andrin je također preuzeo od protagonista zagrebačke filološke škole. Iz istoga razloga pokušava primjenjivati i morfonološka pravopisna rješenja pa piše *izpraćaj, izpunja, bolestniku, otcem, otca* (str. 222.), *vračbine, vrabci, preteške, izprepletenog, izkoči* (str. 223.), *iztresivati, izkopanoj, podpunoma, izpleteni, uzhitio* (str. 224.), *preteško, radostno, sirotče* (str. 225.), *uzhićenjem, iztoku* (str. 226.), *bezkraina* (str. 228.). Navedene potvrde također svjedoče da je taj pisac početkom 80-ih godina 19. stoljeća nastojao slijediti onodobnu hrvatsku pravopisnu normu, tj. normu zagrebačke filološke škole. Ta činjenica ujedno pokazuje da je G. Andrin dobro poznao i pratio zbivanja u književnim i filološkim krugovima u matičnoj domovini Hrvatskoj. Zanimljivo je da Andrin i nenaglašeni zanijekani prezent glagola *htjeti* piše odvojeno, tj. *ne će, ne ćete* (str. 222.). Neka od tih jezičnih rješenja prepoznatljiva su u sljedećoj Andrinovoj rečenici: "Praštaj se od vjernikah svojih, kupi stvari svoje i idi propoviedat rieč Božju drugomu stadu" (str. 222.).

Protivno tomu, u svojoj crtici *Vražje nedilo*, u kojoj je opisan prelazak dijela njegovih sumješšana Santovaca s katoličanstva na pravoslavlje, G. Andrin se opredijelio za jezični izričaj

---

³ Djela temeljena na takvoj jezičnoj koncepciji susrećemo npr. u Ivana Petreša, a rjeđe npr. u Miše Jelića i Antuna Karagića.

⁴ Točan bibliografski podatak naveden je u popisu literature i izvora.

temeljen na rodnom mu santovačkom ikavskom govoru. Zato uglavnom dosljedno bilježi ikavski refleks jata, npr. *vira, smista, ispovid, grišnu, pisma, triznu, nedilja* (nav. djelo⁵, str. 230.), *grih* (str. 231.), *lipše* (str. 232.). U tom tekstu ikavica odvaja santovački govor od srpskoga jer je ekavski refleks jata zabilježen samo u rečenicama koje izgovara srpski pravoslavni svećenik, npr.: “Diže se jedan mantijaš, srpski popa, pa, kao da je domaćin u svojoj kući, nazdravlja dižuć čašu: -- Živelo Srpstvo!” (str. 231.). I u tom svom dijalekatnom tekstu Andrin djelomice primjenjuje morfonološka pravopisna rješenja, npr. *izčupati* (str. 230), ali je pritom znatno manje dosljedan nego u tekstu na standardnom jeziku. Zato su vrlo česta fonološka pravopisna rješenja, npr. *ispovid* (str. 230.), *srpski* (str. 231.). U tom tekstu uglavnom izostaje i dočetni znak *h* u genitivnim množinskim oblicima pa Andrin piše *viru praotaca i pramajka svoji, iz srdaca* (str. 230.), *iza oblaka, nekoliko popova* (str. 232.), uz rijetke iznimke s dočetnim znakom *h* kao što je *dušah* (str. 232.).

Zaključak

Budući da se, kako je već spomenuto, možemo pouzdati u autentičnost izdanja Andrinovih djela jer je priređivač tih djela Živko Mandić, po vlastitom svjedočenju, ta djela tiskao potpuno u skladu s Andrinovim rukopisnim tekstom, sa sigurnošću možemo zaključiti da Grgi Andrinu nije bio cilj pisati hibridnim jezikom nego je svoja djela stvarao ili na standardnom jeziku ili na dijalektu. Pošto je dijalekatna crtica *Vražje nedilo* napisana 1899., možemo reći da se već tada radala hrvatska štokavska dijalekatna književnost. Na žalost, crtica *Vražje nedilo* ostala je u rukopisu više od sto godina. Naravno, danas nam je to djelo ponajprije važno s jezičnoga aspekta, a umjetnička se valorizacija Andrinovih djela ovom prigodom u potpunosti izostavlja. Valja imati na umu da se Andrin (izuzmemo li nekoliko nižih razreda osnovne škole) nije školovao na hrvatskom jeziku, ali je nastojao pratiti književna i standardnojezična zbivanja u Hrvatskoj. Uostalom, očito je riječ o vremenu kada je u hrvatskih pisaca pomalo sazrijevala spoznaja o potrebi usporednoga pisanja i na hrvatskom standardnom jeziku i na dijalektu. Možemo reći da *Vražje nedilo* pripada dijalekatnoj književnosti ponajprije zbog Andrinova svjesnoga izbora nestandardnojezičnoga izričaja pri pisanju toga djela, a zatim zbog temeljenosti toga iričaja na štokavskom organskom idiomu. Za ilustraciju donosimo kratki isječak iz spomenute dijalekatne crtice: “Ali Božja Providnost ne oće smrti moje, već mi uljiva novu snagu, i ja produljivam borbu sa sotonom, ljude naše umoljavam, nagovaram, pcujem i grdim, ako triba, samo da se bašu te zle nakane” (str. 230.). Ukratko, zbog usporednog stvaranja na standardnom jeziku i na dijalektu, Grga Andrin, hrvatski pisac iz mađarskoga dijela Bačke, na kraju 19. stoljeća stoji na samim počecima hrvatske štokavske dijalekatne književnosti. Njegov nam primjer pokazuje da je potrebno temeljitije

---

⁵ Točan bibliografski podatak također je naveden u popisu literature i izvora.

preispitati početke hrvatske dijalekatne književnosti jer je Andrinovo *Vražje nedilo* napisano godinu prije no što je objavljen Matošev *Hrastovački nokturno*, što znači da hrvatska štokavska dijalekatna književnost nije mlađa od kajkavske i čakavske.

Literatura i izvori:

- Andrin, Grga: Mićo, u: Mišo Jelić, *Sabrana djela*, prir. Živko Mandić, Croatica, Budimpešta, 2000., str. 222.-229.
- Andrin, Grga: Vražje nedilo, u: Mišo Jelić, *Sabrana djela*, prir. Živko Mandić, Croatica, Budimpešta, 2000., str. 230.-232.
- Brozović, Dalibor: Između stilske i ilustrativne funkcije i orijentacije u hrvatskoj dijalekatnoj poeziji, *Radovi*, sv. 25., Filozofski fakultet u Zadru, Zadar, 1986., str. 29.-35.
- Buljovčić, Josip: Odnos prema dijalektu i razvojni put standardizacije jezika kod bačkih Bunjevaca, *Hrvati u Budimu i Pešti. Zbornik radova*, ur. Stjepan Lukač, Hrvatska samouprava Budimpešte, Budimpešta, 2001., str. 51.-59.
- Jelić, Mišo: *Sabrana djela*, prir. Živko Mandić, Budimpešta 2000.
- Mandić, Živko: Grga Andrin, u: Mišo Jelić, *Sabrana djela*, Croatica, Budimpešta, 2000., str. 219.-221.
- Petreš, Ivan: *Sabrana djela*, prir. Marin Mandić, Budimpešta, 1999.
- Samardžija, Marko: O hrvatskoj štokavskoj dijalekatnoj književnosti, *Šokačka rič 1. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Slavonski dijalekt s posebnim naglaskom na lokalnim govorima vinkovačkoga i županjskoga kraja" (Vinkovci, 14. studenoga 2003.)*, ur. Anica Bilić, Vinkovci, 2004., str. 83.-93.
- Samardžija, Marko: O hrvatskoj štokavskoj dijalekatnoj književnosti, *Na brzu ruku skupljeni skup. U spomen pokojnomu Ivanu Slamnigu (1930.-2001.) – bez ikakve obljetničke i ine prilike. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem (Budimpešta 6.-7. studenoga 2003.)*, ur. Stjepan Lukač, Hrvatska samouprava Budimpešte, Budimpešta, 2005., str. 19.-26.
- Vulić, Sanja: O jeziku i o književnim djelima pisaca rođenih u Santovu u 19. stoljeću, *Marulić*, god. XXXIV., br. 4., Zagreb, srpanj--kolovoz 2001., str. 767.-769.
- Vulić, Sanja: Jezik, pravopis i slovopis Grge Andrina, *Matica*, br. 9., Zagreb, rujan 2001., str. 21. i 41.

- Vulić, Sanja: Osvrt na jezične značajke u književnim djelima Grge Andrina, *Hrvatski sjever*, Tečaj VII., br. 1.-4., Čakovec, siječanj--prosinac 2002., str. 112.-114.
- Vulić, Sanja: Jezične značajke u djelima bunjevačkohrvatskoga pisca Ivana Petreša, *Hrvatska misao*, god. VI., br. 23.-24., Sarajevo, travanj – rujn 2002., str. 145.-157.
- Vulić, Sanja: Rječotvorbeni modeli u djelima Ivana Petreša (1876.-1937.), Miše Jelića (1881.-1961.) i Grge Andrina (1855.-1905.), *Hrvatski književni jezik. Zbornik radova*, ur. Sjepan Lukač, Budimpešta, 2003., str. 27.-41.
- Vulić, Sanja: Jezik Miše Jelića, *Pogledi*, god. III., br. 1., Budimpešta – Pečuh, 2004., str. 106.-117.
- Vulić, Sanja: Dijalekatne i nedijalekatne značajke hrvatske književnosti u dijaspori na panonskom prostoru, *Klasje naših ravni*, br. 1.-2., god. IX., Subotica, 2004., str. 3.-22.
- Vulić, Sanja: Odnos dijalekatne i nedijalekatne književnosti u Bačkoj i na gradišćanskohrvatskom govornom području, *Republika*, god. LX., br. 4., Zagreb, travanj 2004., str. 89.-99.
- Vulić, Sanja: Jezične značajke u djelima šokačkoga pisca iz Mađarske Miše Jelića, *Šokačka rič 2*, Zbornik radova Znanstvenoga skupa *Slavonski dijalekt*, 2004., ur. Anica Bilić, Zajednica kulturno--umjetničkih djelatnosti Vukovarsko--srijemske županije, Vinkovci, 2004., str. 181.-196.

GRGA ANDRIN AND CROATIAN ŠTOKAVIAN DIALECTAL LITERATURE

Starting with an outline of already published works on štokavian dialectal literature the author tends to find out which works of Croatian writers from abroad, which are based upon one of štokavian local idioms, should be treated as dialectal literature as well as which should not. The author concludes that only those writers that were not familiar with standard Croatian language should not be included into dialectal literature while they have no relations between standard language and dialect. However, dialectal works of writers that write in both standard language and dialect should be included into dialectal literature. In that context, works of Grga Andrin (1855-1905), from Hungarian part of Bačka, was usually writing in standard Croatian language, but in 1899 he wrote *Vražje nedilo* in his maternal štokavian local idiom. It is suggested that this example shows that Croatian Štokavian dialectal literature is not, indeed younger than Kajkavian or Čakavian one.